

Кемербай Рауан Амантайұлының
«6D020100 – Философия» мамандығы бойынша философия докторы
(PhD) дәрежесін алуға ұсынылған
«Асан Қайғы: қилы заман философиясы»
тақырыбындағы диссертациялық жұмысының

АҢДАТПАСЫ

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. Бұл диссертациялық жұмыста қазақ даласында өмір сүрген ойшыл Асан Қайғының (XV ғасырда) ой-толғамдары, оның ішінде, қилы заман ілімі мен Жерұйық идеясы философиялық тұрғыдан зерделеніп, оның қазіргі заманмен сабақтастығы туралы пайымдаулар жасалады.

Диссертациялық зерттеу тақырыбының өзектілігі. Жаһандану заманында ұлттық болмысымыздың бірегейлігін сақтап, басқа өркениетті елдермен тереземізді тең етіп, жоғарғы мәдени-өркениеттік деңгейде қарым-қатынас жасау. Өткенімізге объективті талдау жасап, ұлттық құндылықтарымызды әлемге паш ету рухани саламыздың назарынан тыс қалған емес.

Біріншіден, қазақ халқының руханияты, адами құндылықтардың қайнар көзі оның мәдениеті мен озық ойлы ғұлама-ойшылдарының бай мұрасында жатқаны белгілі. Қазіргі әлемдегі әр түрлі идеологиялардың теке-тіресуінде ұлттық идеяны өрістетіп, оны негізге ала отырып, құндылықтық-дүниетанымдық бағдарлар арқылы ғана ұлттық болмысымызды сақтай аламыз. Осы орайда қазақ халқының тарихи-мәдени бай мұрасын зерттеудің өзектілігі арта түседі. Көптеген ғұлама ойшыл-ақындар, жыраулар мен зиялылардың шығармалары тәуелсіздіктің арқасында жаңа қырынан ашылып, ұлттық ой санамызды қалыптастырып, тарихи бірегейлігіміздің негізін сақтауға үлесін қосатындығы сөзсіз.

Екіншіден, қазіргі күні қазақ философиясын танып-білуде ұлттық философияның төл дүниетанымдымызды тарихи және жаңашылдық тұрғыдан саралау кезек күттірмейтін мәселенің бірі. Әрине, осы уақытқа дейін қазақ философиясы, оның өкілдері туралы біршама қомақты еңбектер жарыққа шықты. Монографиялар, ғылыми зерттеулер, мақалалар жазылып, диссертациялық зерттеулер қорғалды. Яғни, қазақ философиясы маңызды зерттеу объектісіне айналып отырғаны қуантады. Ұлттық кодымызды сақтауда қазақ даласындағы озық ойлы тұлғалардың дүниеге көзқарасын қайта сараптап, тереңірек зерттеу назарға алынған шақта да, біз қарастырып отырған тақырып өзектілігін арттыра түсті.

Үшіншіден, кез-келген ойшылдың шығармашылығына дәйектелген талдау жасаған кезде тарихи дәуірмен, дүниетанымның қалыптасуына ықпал жасайтын сыртқы факторлармен, қоршаған ортадағы қалыптасқан құндылықтық бағдарлармен байланыстыра зерттеу жүргізіледі. Қазақ философиясы Батыс пен Шығыс өркениетінің арасында түркілік мәдениет топырағында өркендеді. Оның табиғаты Еуразиялық өркениетке жақын.

Осыған орай, Еуропа мен Азияны біріктіретін Қазақ елінің философиясы, мәдениеті бейне бір екі құрлық арасындағы дәнекер секілді болғандықтан, халқымыздың мәдениеті мен философиясын тереңірек зерделеп, әлемге таныту да заман талабы.

Төртіншіден, Қазақ философиясының тарихын зерттеу егемендік алған жылдардан бері қолға алынып, отыз жылдан астам уақыт ішінде маңызды іргелі ізденістер жүргізілді. Қазақ хандығы дәуіріндегі ақын-жыраулардың, ойшыл, ғұламалардың шығармашылығынан бастап, ХІХ ғасырдағы философ, ағартушы-ғалымдардың, ХХ ғасырдың басындағы қазақ зиялылардың еңбектері философиялық тұрғыдан да терең зерттеу объектісіне айналды. Осыған орай, қазақ ойшылдарының еңбектерін жекелей алып талдау сұранып тұрған тақырыптың бірі. Олай болса, біз қарастырып отырған Асан Қайғы толғауларын түбегейлі тереңірек зерттеу ұлттық философияны одан әрі байыта түседі.

Ұлттық философияның тарихы мен қазіргі болмысы - оның болашағын, қазақ халқының мақсат-мұратын, қазақ дүниетанымын, ұлттық идеясын анықтауға мүмкіндік береді. Сондықтанда, ол күн тәртібінен түспеуі заңдылық. Ақын-жырау, ойшыл-ғалымдардың еңбектеріне объективті түрде, цензурасыз сараланып одан әрі зерттеу жұмыстары тоқтамай жалғасуы қажеттілік. Осы орайда, Асан Қайғы дүниетанымын, философиясын, «Қилы заман», «Жерұйық» идеяларының маңызын анықтау өте күрделі де, басты мәселе. Оның идеялары қазіргі Қазақ елінің ұстанып отырған басты мұраттар: Мәңгілік Ел, Ұлы Дала, Рухани жаңғыру бағдарламасымен сабақтастығын ашып көрсету үшін аса құнды ой-толғамдар болмақ.

Қазіргі заманда Рухани жаңғыру мен Ұлы Даланың жеті қырын кеңінен насихаттау ұлттық санамызды оятып, бір идеяның төңірегінде топтасуға ықпалын тигізері сөзсіз. Осы тұрғыда Асан Қайғы бабамыздың алатын орны ерекше. Көп уақыт елеусіз қалып, сыңаржақ саясаттың ықпалымен зерттелмей, жабық тақырып күйінде қалған Асан Қайғы идеяларының бүгінгі қоғам, мемлекетке берері мол. Оның идеясы арқылы тарихи-географиялық түсінігіміз, жер, егемен елу болу, батырлық, адамшылықтың қазақ тарихында үздіксіз толғандырған мәселе екендігіне көз жеткіземіз. Шындығында, қазақ дүниетанымында ел болу, ұйысып мемлекет құру идеясы Асан Қайғыға тиесілі. Ойшылдың жер, су, тау, көлдерге мінездеме беруі Қазақ елінің ел болып қалыптасуына өшпес із қалдырғаны сонша, оның сол заманда берген сипаттамасы бүгінге күннің игілікті ұстанымдарымен де тығыз байланысты. Сол арқылы, біздің зерттеуіміздің құндылығы да арта түспек.

Асан Қайғыны уақыт туғызған. Заман – уақыт пен кеңістіктен тұрады. Олай болса осы кеңістікте Асан Қайғы есімі идеяға айналды. Өзінің тарихи ерліктерімен елдің аузында қалған тұлға. Қазақ халқының маңдайына біткен заманның сыйы.

Асан Қайғы қазақтың ұсақ хандарының басын біріктіріп, іргелі ел етпек болған Керей мен Жәнібек сұлтандардың жанына болып, қолдау көрсетіп, ақыл-кеңесін берді. Қилы заманда қақтығыстар мен қайшылықтарды реттеу, ел-жұрттың жағдайын жақсарту мақсатында Асан Қайғы хан алдына өзінің «ымыраға келу», «әділетті хан», «Жерұйық» теориясын ұсынды. Олай болса, қазақ философиясының қайнар көзінде тұрған Асан Қайғы дүниетанымын, идеяларының мәнін зерделеу, қазақ еліндегі мәдени-философиялық ойлардың мәні мен маңызын қазіргі еліміз қол жеткізген идеялармен байланыстырудың маңызы зор, өзектілігі жоғары. Біз қарастырып отырған тақырып қазіргі елдік мұраттардың Қазақ хандығы құрылған тұсындағы бастаулары.

Сонымен қатар, Асан Қайғы бабамыз қазақ жер, су, тау атауларының топонимикасын жасаған ғалым. Бұл тақырып әліде терең зерттеу жұмыстарын жүргізуді талап етеді.

Тақырыптың ғылыми зерттелу деңгейі.

Асан Қайғыны зерттеп, қолжазбамен жұмыс істейтін ғалымдар ең алдымен Мұхтар Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, Орталық ғылыми кітапхананың Сирек кітаптар мен қолжазбалар қорларында кездесетін материалдарды пайдаланады.

Халқымыздың этнографиясын, тарихы мен мәдениетін, эпостары мен жырауларын зерттеген ХІХ ғасырдағы қазақ ойшылы, ғалым Шоқан Уәлиханов Асан Қайғыны «Көшпенділер ойшылы» деп атап, оның еңбектеріне жоғары баға берген.

Григорий Потаниннің «Казах-киргизские и алтайские предание, легенды и сказки» деген еңбегінде оның хан ақылшысы болғандығы туралы азды-көпті пікірлер айтылады.

Асан Қайғының өмір сүрген дәуірі, ноғай, қырғыз, башқұрт, қарақалпақ халықтарына ортақ тұлға екендігіне қалам тартқан алғашқы ғалым-зерттеушілердің бірі Мұхтар Әуезов «Әдебиет тарихы» еңбегінде: «Асан Қайғыны Қазақ елінің орыс билігіне мойын ұсыну мәселесі әлі туындай қоймаған әз-Жәнібек заманынан беріде, Абылайдың дәуіріне жақын кезеңде өмір сүрген адам» деп есептейді.

Көрнекті әдебиеттанушы, фольклоршы ғалым Сейіт Қасқабасов «Жаназық» еңбегінде: «Асан қайғы – «дербес мемлекет болып, Қазақ хандығы құрылған кездегі аса беделді де көрнекті жырау болған қайраткер Асан Сәбитұлы. Ел арасында және дерекнамаларда оны Асан Қайғы деп атаған. Асан Сабитұлы шамамен 1370-1380 жылдары Еділ жағасында дүниеге келген» деген тоқтамға келеді.

Сондай-ақ, Асан Қайғы туралы тарихи-әдеби зерттеулер жүргізіп, ол туралы мәліметтер мен жырларын жинақтаған: Үшкөлтай Субханбердина, Әлкей Марғұлан, Сәкен Сейфуллин, Әуелбек Қоңыратбаев, Сабит Мұқанов, Мәлік Ғабдуллин, Бейсенбай Кенжебаев, Ханғали Сүйіншәлиев, Әбсаттар Дербісәлі, Сейіт Қасқабасов, Мұхамедрахым Жармұхамедов, Өтелбай Күмісбаев, Сұлтанғали Садырбаев, Баян Бораһ, Жұмат Тілепов, Сейдімбек Ақселеу, Нәзір Төрекұлұлы, Қуандық Шаңғытбаев, Мұхтар Мағауин, Кенжеғали Бейсембаев, Әлібек Қантарбаев, Закария Жандарбек тағы басқа ғалымдарымыз да бар.

Әдебиеттанушы Тоқтар Әлібек «Халық әдебиеті және тарихи жад» (2018 жылы, Алматыда) еңбегінде Асан Қайғы шығармашылығына, бүгінгі күні жинақталған аңыз әңгімелер, халық арасында тарап кеткен жазбалармен таныстырады. Аталған зерттеу еңбекте «Асан қайғы туралы аңыздардың қазақ версияларының қолжазба нұсқалары» деген тарауында халық арасында кездесетін аңыздарға сараптама жасайды.

Қазақ философиясының тарихын зерттеу жұмыстарында отандық философтарымыздың орны айрықша: Ораз Сегізбаев, Ғарифолла Есім, Сәбетқазы Ақатай, Нағима Байтенова, Бәтіш Қазыханова, Аманжол Қасабек, Досмұхамбет Кішібеков, Жақып Алтаев, Жақан Молдабеков, Жүсіп Мүтәліпов, Бекет Нұржанов, Гүлжиһан Нұрышева, Әбдімәлік Нысанбаев, Серік Нұрмұратов, Мұханмадияр Орынбеков, Тұрсын Ғабитов, Сәліпұлы Омаров, Нуриля Шаханова, Зейнолла Раев және басқада ғалымдар қазақ философиясына еңбек сіңіруде.

Сондай-ақ, Асан Қайғы философиясын зерттеуде қомақты үлес қосқан, жалпы жыраулық дүниетанымды, ақындарымыздың философиялық ойларын саралаған ғалымдарымыздан: Қанат Нұрланова, Қуаныш Әлжан, Бақытжан Сатершинов, Жазира Ошақбаева, Күлзия Қоңырбаева және т.б.

Қилы заман туралы сол дәуірдегі рухани құндылықтардың құлдырауы жөнінде толғаған Батыс Еуропа ғалымдары: Освальд Шпенглер, Фридрих Ницше, Алберт Тойнби, Николай Данилевский, Петр Сорокин, Сэмюэл Хантингтон, Фрэнис Фукуяма, Элвин Тоффлер, Эрик Фромм, Йохан Хейзинг, Хосе Ортега-и-Гассет т.б. Олар қоғамдағы дағдарыстар мен тарихи прогрестің даму бағдарындағы түйткілді тұстарды философиялық, әлеуметтанулық тұрғыдан зерттеп, өркениеттің құлдырауы, технократияның салдарлары, заманның өзгеруі мен құндылықтар жүйесінің ауысуы туралы өз ойларын ортаға салды.

Заманға байланысты зерттеушілерді және олардың маңызды еңбектерін де атап өтсек: Йозив Ратцингердің «Ценности в эпоху перемен. О соответствии вызовам времени», Вячеслав Степиннің «Философия в эпоху

перемен», Владимир Разумовтың «Философия эпохи перемен: о включении философии в реформирование университета» атты ғылыми мақалалары қаралды.

Асан Қайғы туралы арнайы еңбектер жазып ғылыми зерттеулер жүргізген ғалымдарымыздан: Кенжалы Толысбайдың «Асан Қайғы» атты монографиясы, Бахыткүл Мамиеваның «Асан Қайғы туралы аңыздар» атты филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алуға арналған диссертацияларына шолу жасалды.

Зерттеу жұмысының нысаны – Қазақ дүниетанымы тарихындағы Асан Қайғының орны мен философиясы.

Зерттеу пәні: «Жерұйық», «қилы заман» идеялары және оның қазіргі заманмен сабақтастығы.

Диссертацияның мақсаты – Асан Қайғының философиялық дүниетанымына қазіргі заман тұрғысынан тарихи-философиялық талдау жасау және оны бүгінгі тәуелсіз Қазақ елінің стратегиялық бағыттарымен ұштастыру.

Диссертациялық жұмыстың негізгі міндеттері:

1. Заман ұғымын әр түрлі тұрғыларда саралап, бұл түсініктің философиялық мәні мен мазмұнын теориялық түрде зерделеу;
2. Қазақ философиясындағы заман ұғымын концепт ретіне қарастырып, негізгі мазмұнын және қазақ халқының тұрмысы мен тарихи болмысындағы тәжірибелік негіздерін ашып көрсету;
3. Асан Қайғы шығармашылығындағы әлеуметтік-философиялық түсініктердің құндылықтық мағынасын теориялық негізді саралау;
4. Асан Қайғы дүниетанымының этикалық құндылықтарының тарихи-мәдени және саяси-әлеуметтік негіздерін айқындап, оның философиялық-өмір мәнділік астарларына талдау жасау;
5. Жерұйық идеясы мен Мәңгілік Ел идеясының тарихи сабақтастығын зерделей келе, тәуелсіздік рухын нығайта түсудегі маңызын дәйектеу;
6. Асан Қайғының Жерұйықты іздеуінің түпкі мақсаты мен қазіргі заман ұрпақтарына қажетті құндылықтарын негіздеп беру.

Зерттеу жұмысының теориялық және әдістемелік негіздері.

Зерттеу жұмысының теориялық-әдістемелік негізін тарихи-философиялық талдаудың қағидалары құрайды. Тарихи-салыстырмалы, тұтастық, объективтілік, логикалық пен тарихилықтың бірлігі әдістеріне сүйендік.

Сондай-ақ, қазіргі пән аралық байланыс, яғни, интегративті ғылыми зерттеу әдістері (бұл әдістің негізінде екі: ғылыми және рухани зерттеулерді қолдану) мен герменевтикалық, феноменологиялық, психоанализдік

талдаулар пайдаланылды. Сонымен бірге, тарихи-мұражайлық құжаттар мен ақпараттар, жырау туралы жарыққа шыққан еңбектер негіз болды.

Ең маңыздысы Асан Қайғының жырлары мен толғауларына әдеби, тарихи, философиялық компаративистикалық әдіспен салыстырмалы-талдау жұмыстары жүргізілді. Жіктеу, сипаттау, қорытынды жасау әдістері пайдаланды.

Диссертациялық жұмыстың ғылыми жаңалығы:

1. Қазақ халқының тарихи жадысы мен өмір мәнділік тәжірибесіндегі «заман» түсінігін талдау барысында, алдымен, тарихи сананың табиғи-биологиялық, психологиялық, гносеологиялық, аксиологиялық, экзистенциалдық, әлеуметтік, саяси қырларын ашып көрсеттік. Соның нәтижесінде «заман» ұғымының қазақ халқына тән төлтума ұғым екендігіне сараптама жасалды. «Заман» туралы өз анықтамамызды ұсына келе, бұл ұғымның негізгі мазмұны мен мәнін ашып бердік және «заман» ұғымының негізгі параметрлерін халқымыздың рухани мұраларына сүйене отырып талдау жасадық;

2. Тарихи сананың биологиялық-психологиялық, гносеологиялық негіздеріне шолу жасай келе, халқымыздағы «заман» ұғымының ұлттық дүниетанымдағы эволюциялық көріністері сипатталды. Оның мифтер мен эпостардағы, Асан Қайғы мен Бұқар жырау сынды ойшылдар, [Дулат Бабатайұлы](#), [Шортанбай Қанайұлы](#), Орынбай Бертағылұлы, Майлықожа Сұлтанқожаұлы, Нұржан Наушабаев, Мұрат сынды ақындарымыз бен Хакім Абай және Ғұмар Қараш сияқты ойшылдарымыздың идеяларындағы философиялық қырлары сарапталып негізгі ерекшеліктері жіктеліп көрсетілді;

3. Асан Қайғы шығармашылығындағы қоғам мен адамның өзара байланысындағы құндылықтық-мағыналық қырлары айшықталып, жыраудың ұлттық сананы рулық, жүздік ұғымның шеңберінен асырып, түбі бір тұтас мемлекеттік дәрежеге көтеру идеясы қарастырылды. Сондай-ақ, оның Қазақ Елінің тұтастығы үшін сіңірген еңбектері баяндалды;

4. Асан Қайғы шығармашылығы мен дүниетанымы этикалық мәселелерге шоғырланып, елдің дәстүрлі түсінігімен астасуы, туған елге, туған жерге, отанға деген сезімді оятып, ұлттың әлеуметтік толғанысы мен қозғалысына ұйытқы болуы зерделенді. Ондағы ұлтжандылық идеясының бастауларының сол дәуірдегі қилы замандағы әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталғандығы анықталады;

5. Жыраудың қилы заман идеясының пессимистік және оптимистік қырлары мен Жерұйық идеясының жалпы мұраттары оның толғаулары негізінде жасалды. Асан Қайғының «Жерұйық» идеясы Конфуций, Томос Мор, Платон, әл-Фарабидің идеалды қоғам, қайырымды қала сияқты

идеяларымен үндестігі, рухани сабақтастығы ойшылдардың көзқарастарындағы өзгешеліктер салыстырмалы түрде талданды;

6. Асан Қайғының қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған заманды іздеуінің бірнеше әлемдік және отандық үлгілері болғандығын талдай келе, оның Мәңгілік Ел идеясымен сабақтастығын ашып көрсетуде халқымыздағы түркілік рухтың мәңгілік өмірді аңсауының негізгі идеяларының тарихи-танымдық маңызы тұжырымдалды. Тәуелсіздік идеясының тарихи, психологиялық, философиялық және мәдени астарлары мен маңызы жаңа қырынан қарастырылды.

Қорғауға ұсынылатын негізгі нәтижелер мен тұжырымдар.

1. Қазақ халқында шынайы өмір болмысын экзистенциалдық түрде бейнелейтін өзіндік төлтума ұғымдары бар. Соның бірі «заман» ұғымы болғандықтан, алдымен, оның логикалық-семантикалық мағынасын» ұғымы қалыптасқан философиялық категория. Ол, әсіресе, жыраулар поэзиясынан тамыр тартатын, өмірдің мағынасы мен мәні, сол дәуірдегі әлеуметтік шындықтың бейнесін сипаттайтын дүниетанымдар тоғысы. XIX ғасырдағы ақындар толғауларына да негіз болды. Заман шындығын әрбір ойшыл өздігінше жырлады, сондықтан, олардың өзіндік ой-толғамдарының төлтума ерекшеліктері бар. Дегенмен, «заман» туралы толғаныстардың мазмұнында сабақтастық пен логикалық жүйе сақталған. Халқымыздың тарихи санасында «заман» туралы байыптаулардың пессимистік және оптимистік қырлары қалыптасқан.

3. Қазақ хандығы кезеңінде өзіндік тарихи орны бар қазақ қауымы қалыптасты. Оның түп негізі рулық, туысқандық, қандастық, түркілік, елдік, батырлық қатынастар құрады. Олар өз халқын өмір, дүние төңірегінде ойлануға жетеледі, сондықтан да, қазақ халқы өмірге деген құштарлығын жоғалтпай, басына түскен қиындықтың бәрін жеңіп шығуға үнемі ұмтылып отырғандығы анық. Жырауларды өз заманы, елдің ішкі жағдайы, сыртқы саясат толғандырды. Асан Қайғы да - саяси-әлеуметтік мәселелерді толғаған данагөй дала ойшылы ретінде тарихта қалғандығы бүгінгі ұрпақтарымыз үшін үлгі тұтарлық тұлғалардың бірі.

4. Адамдар арасындағы этикалық қатынастардың өзара сыйластық тұрғысынан алғанда күйзеліске, қиыншылыққа ұшырауы өмірде жақсылық пен жамандықтың, ізгілік пен зұлымдықтың өзінше бағыт-бағдар болып таралуына ұйытқы болады. Әлеуметтік шиеленістердің дүниеде тиімді шешімін таба алмаған мәселелерді Асан Қайғы адамның жеке сана-сезімімен байланыстыру қажеттілігін меңзейді. Жыраудың пікірінше, дүние ойлағандай жақсылықтар мен қуаныштардан құралмайды, яғни, тарихтың кейбір кезеңдерінде әділетсіздіктер мен келеңсіздіктерден құрылған үрдістер де

басымдық танытады. Оның жырларында өзіндік қазақи этикалық (адамшылық) ұстанымдар мен ұғымдар жүйесі қамтылды.

5. Асан Қайғының заман туралы толғаныстары қилы заманнан зар заманға қарай ойысады. Сол кезеңнен бастап, бүгінгі таңға дейінгі қоғам мен әлеуметтік болмыс туралы пайымдаулардың шынайы философиялық үлгісін бере алды. Осындай толғаныстар Тәуелсіздік рухымен келіп үндеседі, себебі, ол жасампаздық пен заманның қиын сәттерін бергендіктен, қазақ қоғамының нақты өмірлік тәжірибелерін, оның қолайсыз тұстарындағы кемшіліктерді жойып, игілікті қырларын арттыра беруге өз кезегінде септігін тигізетін тарихи-әлеуметтік танымның айқын бейнесі.

Конфуций, Платон, әл-Фараби еңбектеріндегі қоғам, мемлекет туралы ойлары көш ілгері. Айталық, Платонның идеалды мемлекет туралы тұжырымдарымен біреулер келіседі, кейбіреулері келіспеуі мүмкін. Себебі идеалды мемлекетте Платонның айтуы бойынша бәрі ортақ болуы тиіс. Соның ішінде, әйел, балада. Ал, Конфуций философиясында адами құндылықтарға өте көп мән береді. Әр адам өз әрекетіне жауап беруі тиіс. Өзіңе қаламағанды, өзгеге істеме ұстанымын бірінші орынға қояды. Әл-Фараби еңбектерінде қоғамды екіге бөліп, ізгі қала теориясын ұсынады. Адамды ізгілікке шақырып, бақытты болудың жолдарын көрсетеді.

Асан Қайғы бабамыздың жыр жолдары ойдан шыққан қиял, аңыз емес. Нақты заманның көрінісінен туындаған шынайы ойлар. Сол жырлардың ішінде жүрген, көзімен көрген. Асан Қайғы идеясының ерекшелігі «Жерұйықты» өзі үшін емес, қазақ хандығының халқы үшін іздеді. Олардың бақытты ғұмыр кешуін көздеді.

6. Мәңгілік Ел идеясының тарихи тамырлары көне түркілік дәуірден бастау алып, кейіннен, қазақ халқының рухында сақталғандығымен құнды. Бұл сабақтастық феномені арқылы жалғасын табатындығы күмәнсіз. Мәңгілік Ел идеясы мен Жерұйық идеясының сәйкестенетін деңгейлері: ұлттық қауіпсіздікті сақтауға құрылғандығы, экономикалық өрлеу мен халықтың әл-ауқатын жақсартуға ұмтылғандығы, елдің ішкі тұрақтылығы, рухани-мәдени өрлеу, әділетті ел басқару ісі қашанда оптимизм мен өміршеңдік сарындарын бар екендігі, түптеп келгенде, ұлттық идеяға келіп тоғысады.

Зерттеудің теориялық және ғылыми-тәжірибелік маңызы.

Зерттеу жұмысында дәйектелген ғылыми тұжырымдамалар мен ой-түйіндерді қазақ философиясын тереңірек зерттеуге бағытталған еңбектерді жазуда, сонымен бірге жоғары оқу орындарында «Философия», «Мәдениеттану», «Дінтану» және тағы басқа да мамандықтарының бакалавриат, магистратура және PhD докторантурасы бойынша білім

алушыларға, элективті курс ретінде философия мамандығындағы студенттерге дәріс беруде пайдалануға болады, әсіресе, «Қазақ философиясы» пәнін оқытуда қолдану өз нәтижесін береді. Жыраулар философиясы, Асан Қайғы философиясы атты элективті пәндерді оқу бағдарламасына енгізуде негізгі әдістемелік құрал ретінде пайдалануға болады. Жалпы Асан Қайғының жырлары мен толғаулары көпшілік оқырмандарға оқып, сусындауына да болатындығын баса айтар едік.

Зерттеу жұмысының сыннан өтуі және мақұлданыуы. Диссертациялық жұмыс Лев Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті философия кафедрасының кеңейтілген мәжілісінде (№4 хаттама, 27 қараша, 11 желтоқсан, 2019 жыл), талқыланып мақұлданды. Диссертациялық зерттеу жұмысы бойынша бірнеше мақалалар мен материалдар жарияланды. Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстандық стратегиялық институт жанындағы «Қоғам және дәуір» журналында, Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетіне қарасты Философия, саясаттану және дінтану институты жанындағы «Адам әлемі» журналында, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жанындағы «Философия, мәдениеттену және саясаттану» хабаршысында жарияланды. Сонымен қатар, диссертация тақырыбы бойынша Скопус базасына кіретін «European Journal of Science and Theology» (February 2020, Vol.16, No.1, 131-139) журналында (Румыния) мақала шықты. Бірнеше мақалалар халықаралық ғылыми-теориялық конференция жинақтарында жарық көрді.

Ғылыми жұмысты жазу барысында Асан Қайғы жырлары мен толғауларын бір кітапқа жинақтауды жоспарлаған болатынбыз. Сол идеямыз жүзеге асып Асан Қайғының тарыдай шашырап жатқан мұрасын, жырларын, толғауларын жинақтап, жеке кітап ретінде баспадан шығардым (құрастырушы Рауан Кемербай, «Академия Абай», ЖШС, 2020 ж.-177 бет).

Диссертациялық еңбектің құрылымы: Диссертациялық жұмыс тақырыптың өзектілігі, мақсаты мен міндеттеріне сәйкес кіріспеден, әрқайсысы екі тараудан, қорытынды мен пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады.